

siyer ve münşeâtına göre daha sadedir. **3. Münşeat.** Veysi'nin hayatına, yaşadığı döneme ve yakın dostlarına ilişkin bilgilerle bazı mektup ve yazılarını içermektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3330; İstanbul 1286). **4. Divan.** Eserde iki na't, yirmi yedi kaside, iki terkibibend, bir terciibend, bir tesdîs, beş tahmîs, altmış altı gazel, yirmi beş beyit ve yedi kıta bulunmaktadır. Eser üzerine Zehra Toska (*Veysi: Divanı, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, 1985, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Fadıl Hoca (*Veysi Divanı Tahlili*, 2002, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. **5. Merace'l-bahreyn fi ecvibe 'alâ i'tirâzâtı'l-Cevheri.** *Qâmûsü'l-Muhtâ* adlı sözlüğüyle tanınan Firûzâbâdî'nin *Şihâh-û'l-luğa* müellifi Cevherî'ye yönelttiği eleştirilere verilen cevaplardan meydana gelmektedir. Veysi'nin birçok kaynağa başvurarak kaleme aldığı bu tamamlanmamış Arapça eserin müellif nüshası Râğîb Paşa Kütüphanesi'ndedir (nr. 1415). Sedat Şensoy eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (*Veysi ve Eseri Merace'l-Bahreyn'in Tahkiki*, yüksek lisans tezi, 1995, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **6. Düstûrü'l-amel.** *Şehâdetnâme* adıyla da bilinen eserde dinî konularla bazı menkubelere yer verilmektedir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 4043; İstanbul 1283). **7. Fütûh-ı Mısır.** Mısır'ın fethine dair hacimli bir eser kaleme almaya başlayan Veysi eserini tamamlamamış, sadece Amr b. Âs'ın Mısır'ı fethini anlatan kısmı yazabilmiştir (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 900). **8. Gurretü'l-asr fi tefsiri sûreti'l-Asr** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3635). **9. Hicviyye** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2309). Otuz iki beyitlik bu Farsça manzumenin son beyti Türkçe'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kınalızâde, *Tezkire*, II, 1051-1052; Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, s. 713-716; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 17, 107; *Keşfü'z-zunûn*, I, 738-739; II, 1653; İsmâil Belfîğ, *Nuhbetü'l-âsâr* (haz. Abdülkerim Abdulkadiröglü), Ankara 1999, s. 458-465; *Sicill-i Osmani*, IV, 619-620; *Osmanlı Müellifleri*, II, 477-479; Gibb, *HOP*, III, 208-218; Vasfi Mahir Kocaturk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 487; "Veysi", *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1987, s. 90-92; Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyâlar*, Ankara 1989, s. 11; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Alaşehir Kadısı Veysi Efendi'nin İlginç Bir Fetvası", *Ciêpo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1994, s. 269-271; Halil İbrahim Haksever, *Eski Türk Edebiyatında Münşeatlar ve Nergisi'nin Münşeatı*' (doktora tezi, 1995). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "Veysi ve Nergisi'nin Karşı-

lıklı Mektupları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, II/2, Afyon 2001, s. 179-184; Salih Asım, *Üsküp Tarihi ve Civârı* (s.nşr. Süleyman Bakı), İstanbul 2004, s. 43-44; Nuran Yılmaz (Öztürk), "Hâbnâme-i Veysi", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy. 9-10, İstanbul 1998, s. 651-659; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4713-4714; M. Kanar, "Veysi", *İA*, XIII, 308-309; Th. Menzel - [E. G. Ambros], "Weysi", *EP²* (İng.), XI, 204-205; "Veysi", *TDEA*, VIII, 531-532.

BAYRAM ALI KAYA

VEZİN

(الوزن)

Kıyamet gününde kulların
iman ve amellerinin değerlendirilmesi
anlamında Kur'an terimi

(bk. MİZAN).

VEZİN

(الوزن)

Nazım sistemi;
kalıp ölçüsü anlamında terim.

Sözlükte "bir şeyi ölçmek, tartmak; ölçü, tartı, ölçek" anlamlarındaki **vezin (vezn)** terim olarak şark kültüründe şiir, müzik, lugat ve sarf alanlarında kullanılmaktadır. Şiirde vezin, hecelerın ya da uzun ve kısa hecelerın belirli miktarlarda tekrarına dayanan, müzikal ve fonetik âhengi sağlayan kalıplar dizisidir. Şiiri nesirden ayıran en önemli unsur vezindir. Müslüman milletlerin edebiyatlarında her şiir bu kalıp ve ölçüklerin sınırları içinde nazmedilir. Vezin hece ve aruz vezni olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. İslâm öncesi Türk şiirinde kullanılan hece vezninde bir şiirin her mısra eşit sayıda hecelerden meydana gelir. İslâm'dan sonra Arap-Fars etkisiyle Türkçe'ye de geçen aruz vezninde ise bir şiirin her beyti eşit miktarda uzun ve kısa hece içerir (bk. ARÛZ; HECE VEZNİ). Aruz vezninde hece sayısının eşit olması kâfi gelmemekte, uzun ve kısa hecelerın de belirli kalıplarla dengeli bir şekilde tekrarlanması gerekmektedir. Bu sebeple aruz vezni daha müzikal ve armonik bir yapıya sahiptir. Şiirde aruz sistemine ait uzun ve kısa hecelerın söyleniş ağırlığı veya hafifliği müzikte ritim (ikâ') ağırlığı ya da hafifliği, sarf, nahiv ve lugatta kelimedeki harekeli ve sakin harf miktarına bağlı şekilde kalıplardaki söyleniş ağırlığı veya hafifliği önem taşıdığından vezin kelimesinin "tartmak" anlamı terimleşmede esas alınmıştır. Sarf, nahiv ve lugatta vezin "sığa, kalıp" mânasına ge-

lir. Veznin ritim anlamında kullandığı müzikte ise ritim türü olarak sakil (ağır) ve aruz sisteminde vezin çeşidi olarak hafif vezin teriminin tartısal içeriğine yöneliktir. Söyleniş ağırlığı ve hafifliği veznin tartısal özelliğiyle ilgili olduğu gibi yine veznin "mesafe ve zaman uzunluğunu ya da kısalığını tayin etme" anlamında ölçme, ölçü, ölçek mânaları da terimleşmede dikkate alınmıştır. Çünkü söyleniş ağır olanın söyleniş zamanı daha uzun, hafif olanın daha kısa ve daha hızlıdır. Aruz vezinleri içinde bazı bahirlerin serî, münserih, remel (hızlı), bazılarının recez ve hezec (yavaş) adlarını taşıması veznin bu mesafe ve zamanla ilgili yanını göstermektedir.

Arap şiirinde geçerli vezin sistemlerini ilk tesbit eden âlim Halil b. Ahmed vezin anlamında "bahir" kelimesini kullanmıştır. Bu sebeple vezin kelimesinin aruz ilmine Halil b. Ahmed'den sonra girip terimleştiği tahmin edilmektedir. Ayrıca az veya çok, uzun veya kısa hece içermesine bağlı olarak söyleniş ağırlığı-hafifliği, seriliği ya da yavaşlığı taşıyan, belli miktarlarda tekrar edilmesiyle aruz vezin sistemlerini oluşturan, bahirlerin yapı taşları konumunda bulunan, "tef'ile" veya "cüz" adı verilen birimler için de vezin terimi kullanılmıştır. "Fâilün, fâilâtün, feülün, müstef'ilün, mef'âlün, müfâaletün, mütefâilün, mef'ûlâtün" şeklinde Halil'in tesbit ettiği sekiz tef'ilenin belli miktarlarda tekrarıyla vezin sistemleri teşkil edilmiştir. Şiiri nesirden ayıran en belirleyici özellik onun belli bir vezin düzeninin olmasıdır. Düz yazının aksine şiiri meydana getiren lafzî yapı müzikal bir armoni ve âhenge sahiptir. Bu da lafzî yapıyı teşkil eden hareke ve sükûnlarla uzun ve kısa hecelerın ölçülü ve dengeli biçimde birbirini izlemesine dayanır. Bundan dolayı İbn Reşîk el-Kayrevânî, sözün şiirselliğini belirleyen en önemli rûknün vezin olduğunu, çünkü sözün vezin sayesinde meydana gelen âhenk vasıtasıyla kulaklara hoş gelen, duyguları harekete geçiren, ruhlara nüfuz eden ve gönülleri coşturan bir nitelik kazandığını söyler (*el-Ümde*, I, 268).

Şiir vezinleri uzun-kısa, tumturaklı / sert-yumuşak, ağır-hafif ... şeklinde farklı yapılara sahiptir. Şair bunların içinden ele alacağı temaya uygun olan vezni seçer. Ancak Arap şiiriyle Arap şairlerinin geleneğinde belirli temalara özgü belirli vezinlerin bulunduğu yolunda mutlak bir teamül söz konusu değildir. Şiirin teması ile müzikal vezni arasındaki ilişkiyi araştıranların öncüsü kabul edilen ve Aristo'nun eserlerinden etkilenen Kartâcennî kadim Yu-

VEZİN

nan şairleri arasında böyle bir teamülün bulunduğunu söyler (*Minhâcü'l-bülegâ*, s. 266). Ona göre şiir temaları ciddi, ağır başlı, oturaklı, şık, zarif, kadri yüksek, la-tif (mizahî), hor ve hakir diye farklılık gösterdiği gibi bunların her birinin uygun vezinlerle ifade edilmesi gerekir. Övünme (fâhr) temasına ağır başlı vezinler, mizah, yergi ve eğlence temasına hafif vezinler uygun düşer (a.g.e., a.y.). Nitekim Arap şiirinde ister övgü ister yergi, gazel ve diğer temalar olsun ağır başlı ve ince duygulu şiirler daha çok ağır ve uzun vezinler olan tavîl, basît, kâmil, vâfir, hafif vezinlerinde yazılmıştır. Ebû Temmâm, Di'bil ve İbnü'r-Rûmî'nin bazı yergilerinde kısa, hafif ve tantanalı bir vezin olan müctes bah-rini tercih etmeleri yerdikleri kimseleri şiirlerinin vezinleriyle de alaya alma amacına yöneliktir. Ayrıca kısa vezinlerde yazılmış şiirler daha kolay ezberlendiği ve daha fazla yayıldığı için, yazdığı şiirin ve özellikle yergi türünün insanlar arasında yaygınlığını artırarak övdüğü veya yerdığı şahsı teşhir etmeyi amaçlayan şairler özellikle recez, remel, kâmil ve hafif bahirlerinin kısıklık derecesine göre meczû, meştûr ve menhûk adı verilen kısa ve hafif vezinlerini tercih etmişlerdir.

Şair veznin tutsağı konumundadır, veznin belirlediği sınır ve kalıp çerçevesinde meramını anlatmak zorundadır. Ancak kelime yapıları her zaman bu kalıplara uyum sağlamadığından veznin tef'ilelerinde bazı yapısal değişim ve dönüşümler katı sınır ve kalıplara esneklik imkânı sağlamaktadır. Bir bahrin tef'ilelerinde uygulanan bu değişim ve dönüşümler aruz âlimlerinin illet ve zihaf kuralları adını verdikleri belli esaslara bağlanmıştır. Buna rağmen şair veznin belirlediği sınır içinde kalmakta kimi zaman sıkıntılarla karşılaşır ve bazı dil ve gramer kurallarını çiğnemek zorunda kalır. Şairlerin hangi durumlarda ne gibi kuralları çiğneyebilecekleri hususu "ez-zarûrâtü's-ş-riyye, ez-zarâirü's-ş-riyye, el-cevâzâtü's-ş-riyye, mâ-yecüzü li's-ş-şâir" gibi başlıklar taşıyan eser veya bölümlerde belirli esaslara bağlanmıştır.

Kadîm Arap şiirini kapsayan başlıca vezin kalıplarını Halîl b. Ahmed beş aruz da-iresine bölünen on beş bahir şeklinde tesbit etmiş, daha sonra onun öğrencisi Ah-feş el-Evsat buna bir bahir daha (mütedârek) eklemiştir. Bu sabit kalıplar, şiirle yakın ilişki içindeki müzik zevkinin değişmesine ve uygarlığın gelişmesine paralel olarak şairlerin değişen duygu ve düşünceleriyle yeni konu ve temaları ifade etmede yeterli görülmemiş, şairler anılan vezin-

lerde bazı değişiklikler yaptıkları gibi bir takım yeni vezin kalıpları da ortaya koymuşlardır. I. (VII.) yüzyıldan itibaren özellikle Hicaz bölgesi şehirlerinde gelişen uygarlığın ve ulaşılan refah düzeyinin sonucunda eğlence ve müzik toplumun her kesimine yayılmış, bunun etkisiyle müziğe elverişli kısa, şık, hafif, mutantan vezinlerde veya uzun vezinlerin tef'ile sayıları eksiltılarak oluşturulan kısa vezinlerde (mezcû, meştûr, menhûk) yazılmış şiirler ilgi görmeye başlamıştır. Bu eğilim önce gazel şiirlerinde ortaya çıkmış, ardından diğer temalarda da kendini göstermiştir. Hureymî, Emin-Me'mûn arasındaki iktidar mücadelesinde harap olmuş Bağdat için kaleme aldığı ağır mersiyesini, o zamanın Bağdat halkının zevkine uygun biçimde hafif bir vezin olan münserih bahrinde yazmıştır.

Tek vezin ve tek kafiyeyle dayalı klasik kaside anlayışının kırılması, Emevî halifesi ve şair Velid b. Yezid'e (ö. 126/744) kadar uzanır. Daha sonra çok vezinli, çok kafiyeyle şiirlere dair kadîm örnekler Beşşâr b. Bürd, Ebû Nuvâs, Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî, Rezîn el-Arûzî, Hasan b. Sehl, Ali b. Cehm, Ebân b. Abdülhamîd el-Lâhiki, Ebû'l-Atâhiye gibi şairlerce ortaya konmuştur. Bu tür şiirler müzdevic, dübeyt (rubâî / mesnevi), musammat, müveşşah gibi adlarla anılagelmiştir. Sonradan ortaya çıkan ve çoğu i'rab kurallarına uymayan (melhûn), müveşşah, dübeyt, silsile, zecel, el-kân ve kân, kûmâ, mevâliyyâ (maval), humâk, hicazî adlarıyla anılan halk şiiri türlerinin birçoğunda klasik kaside formunun aksine birim beyit değil mısradır. Ayrıca Halîl b. Ahmed ile Ahfeş el-Evsat'ın klasik şiirin vezinleri olarak tesbit ettikleri on altı bahir dışında kalan ve "ihmal edilmiş bahirler" diye nitelendirilen on kadar vezin Abbâsî dönemi şairlerince (müvellid / muhdes) kullanılmıştır. Bunlar tavîlin maktûbu müstatîl, medîdin maktûbu mûmte'd, remelin muharrefi müteveffer, müctessin maktûbu mütteid, münserid ve onun maktûbu muttarid ile vesîm, ma'temed, ferîd, amîd adı verilen yeni vezinlerdir. XX. yüzyılın ortalarından itibaren Batı şiirinin etkisiyle Nâzîk Sâdık el-Melâike, Bedr Şâkir es-Seyyâb gibi çağdaş şairlerin öncülüğünde tef'ile şiiri, modern şiir, serbest şiir, mutlak ve mürsel şiir gibi isimlerle anılan, mısra birimine ve bir tek tef'ilenin her mısradaki farklı sayıda tekrarı esasına dayanan modern şiirler de vezin esasına dayanmaktadır. Aynı esasa bağlı eski ve yeni bu şiir türlerinden başka modern zamanlarda ortaya çıkıp vezin ve ka-

fiye kayıtlarından tamamen uzaklaşmış, nesre yakın bir şiir türüne de "kaside nesriyye" denilmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Stan Guyard, Gustav Weil, el-Eb el-Ferensîsî gibi şarkiyatçılarla el-Eb Halîl Edde el-Yesûî, İbrâhim Enîs, Şükri Ayyâd, Kemâl Ebû Dîb, Saîd Buhayrî, Muhammed el-Ayyâş gibi Arap yazarları tarafından Arap şiiri için en uygun vezin sistemlerinin tesbitiyle ilgili çalışma ve araştırmalar yapılmış, ancak bu araştırmalar şiirin lafzî yapısının analizine dayandığı, müzikal ve armonik yön ihmal edildiği için ikna edici neticelere ulaşamamıştır (Abdülhamîd Hamâm, XIII/36 [1989], s. 235).

İslâm sonrası Fars şiirinde de Arap edebiyatındaki aruz vezni ve kafiye sistemi uygulanmış, ancak Sâmanîler devrinde Arap edebiyatının etkisinden kurtularak şiirler ortaya konulmuş, XX. yüzyılın ilk yarısında modern İran şiirinin kurucusu sayılan Nîmâ Yûşic'le birlikte klasik yaklaşımdan uzaklaşmış ve Batı edebiyatlarının etkisiyle aruz ve kafiyenin tamamen terk edildiği serbest şiirler yazılmıştır (bk. ŞİİR [Fars Edebiyatı]). Türk şiirinin aruz dışında hece ölçüsünü esas alan bir millî vezni mevcuttur. Daha ziyade dörtlülüklerle yazılan şiirlerin her mısraındaki hecelerin eşit sayıda düzenlenmesi esasına dayanan bu vezin en eski Türk şiirlerinden itibaren yüzyıllarca kullanılmış, İslâm etkisindeki Türk edebiyatının aruz veznini esas alması neticesinde "parmak hesabı" diye hafffe alınsa da bilhassa halk şairleri ve tekke şairleri tarafından günümüze kadar kullanılmıştır. Hece vezni uzun ünlüsü bulunmayan Türk dili için çok uygun olup daha ziyade on bir, bazan yedi, sekiz, on dört veya on beş, nâdiren de on, on iki, on üç, on altı heceden meydana gelen mısraların bir araya gelmesiyle oluşur. Aruz ölçüsünde olduğu gibi zengin bir âhenk ve mûsiki içermez, bunun yerine heceler arasındaki belli duraklarla (altı-beş veya dört-dört-üç gibi) âhenk sağlanır. Bu duraklardaki ince âhenk ancak usta şairler tarafından ve alışkanlıklar sayesinde sağlanabilir. Aruz vezninde tef'ileler oluşurken taktî gereği kelime ikiye bölünebilir, fakat hecenin usta şairleri durakları kelime sonlarına tertipleedikleri için bu vezinde bir sakillik söz konusu değildir.

Gerek aruz sisteminde gerek lugat ve sarf ilimlerinde yer alan vezin kalıpları ilk zamanlardan itibaren "فَعْلٌ" kökünden türetilmiş yapay kelimelerden teşekkül etmiştir. Bu kalıplar "فَعْلٌ"nin mücerredinden ya da mezdilerinden türetildiği gibi

dil bilimlerinde dörtlü ve beşli kök kelimelerin kalıpları, “فَعْلٌ”nin “lâm”ı gereği kadar tekrar edilerek meydana getirilmiştir. Dil bilimlerinde “فَعْلٌ”den türetilen kelimeler için vezin tabiri kullanılır, hareke ve sükûn itibarıyla bu vezin kalıplarına eşdeğer olan kelimelere de mevzûn denilir. Bazı kadim sarf kitapları ile muhtevasında sarf konularının da yer aldığı eski nahiv kitaplarının genellikle son kısımlarında “el-Mesâilü'l-avisa” ve “el-Mesâilü'l-müşkile” gibi başlıklar altında çoğu yapay olan kelimelerle ilgili vezin / kalıp bulma alıştırmalarına yer verilmiştir. Örnek olarak “فَعْلٌ” fiilinin “عَشْوَسَبٌ” kalıbındaki yapay vezni “اِقْوَوْنَ”, bunun “فَعْلٌ” kökünde vezni “اِقْوَعَلٌ”dir. Fiil vezinlerine “bab” da denilen sarf ilminde üçlü kök fiilin harfleri “ف، ع، ل” esas alındığından ilk harfine “fâu'l-fi'l”, ikinci harfine “aynül-fi'l”, üçüncü harfine “lâmü'l-fi'l” adı verilir. Arap dilinde fiillerin çoğunun ait bulunduğu üçlü kök fiiller için mâzi ve muzâride aynül-fi'l'in haresine göre değişen altı vezin belirlenmiştir. Bunlar en çok kullanılanlardan başlamak üzere şu şekilde sıralanmıştır:

فَعْلٌ يَفْعَلُ ، فَعْلٌ يَفْعَلُ ، فَعْلٌ يَفْعَلُ
فَعْلٌ يَفْعَلُ ، فَعْلٌ يَفْعَلُ ، فَعْلٌ يَفْعَلُ

Son vezne dahil üçlü kök fiil sayısı on beş-on altı kadardır. Üçlü kök fiillerin (sülâsî mücerred) kırka varan masdar vezinleri semâidir. Bunlar için ekseriyet esas alınarak meslek / sanat ifade edenler “فَعَالَةٌ” (ticaret, ziraat, kitâbet ...), hareket / deprenme bildirenler “فَعْلَانٌ” (cereyan, heyecan...), sese delâlet edenler “فَعِيلٌ” / “فَعَالٌ” (bükâün, sahlûn ...), hastalık bildirenler “فَعْلَانٌ” (düvâr, zükâm ...) gibi bazı genel tesbitler ortaya konulmuştur. Üçlü kök fiilden türeyen fiillerle dörtlü kök fiilin (rubâî mücerred) ve türemişlerinin masdarları kıyasıdır. Fiil vezinleri masdarlarıyla isimlendirilir. Üçlü kök fiilin müfred mâzi kipine bir, iki ve üç harf eklenerek türetilen üç grup türemişi mevcuttur (mezîd). Başına veya ortasına bir harf eklenen “if'âl, tef'îl, müf'âle” kalıplarına üçlü kökün dörtlü türemişleri (sülâsî mücerredin rubâî mezîdleri), iki harf eklenen “infiâl, iftiâl, tefe'ul, tefâul, if'ilâl” kalıplarına “beşli türemişleri” (humâsî mezîdleri), üç harf eklenen “istif'âl, if'ivvâl, if'âl, if'ilâl” kalıplarına “altılı türemişleri” (südâsî mezîdleri) adı verilir. Çok az fiilin yer aldığı dörtlü kök fiilin iki vezni (fa'lele / fi'lâl), beşli türemişi olarak bir vezni (tefa'lül) ve altılı türemişi olarak birkaç vezni (if'inlâl, if'illâl ...) bulunmaktadır. Aynı şekilde

sarf ilminde fiilden türeyen isim cinsinden bütün kelimeler de “فعلٌ” kökünden türetilen vezin kalıplarıyla belirtilir. Kök veya türemiş fiillerden türeyen etken ve edilgen ortaçlar (müteaddî ve lâzım sıfatlar), masdarlar, mimli masdar, nicelik ve nitelik masdarları, zaman, mekân ve alet isimleri, küçültme ismi, aitlik ismi (ism-i mensûb), üstünlük ismi (ism-i tafîl), abartılı etken ortaç (mübalağalı ism-i fâil) ve sıfat-ı müşebbehe gibi isim soylu türler ve bunların çekim kalıpları yine “فعلٌ”den türetilmiş vezinlerle gösterilir. Sözlüklerde de isim olsun fiil olsun kelimenin kökünün, asıl ve ziyade harflerinin ne olduğu yine “فعلٌ” kökünden türetilmiş vezinlerle belirlenmiştir. Kelimenin verilen vezni aynı zamanda hareke zaptının da en kısa belirlenmesi olduğundan bu hususa sözlüklerde özel itina gösterilmiştir; meselâ Firûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhtâ'î* bu hususa önem veren bir sözlüktür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1779-1781; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Ulme* (nşr. M. Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 268-269; Kartâcennî, *Minhacü'l-bülagâ' ve sirâcü'l-üdeba'* (nşr. M. Habîb İbnü'l-Hoca), Tunus 1966, s. 266; İbrâhim Enîs, *Mûsîka's-şî'r*, Kahire 1965, s. 177; Meccî Vehbe - Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalahâtü'l-'Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 238; Câbir Ufûr, *Mefhûmü's-şî'r*, Beyrut 1982, s. 239; Ahmed Fevz el-Heyb, *el-Hareketü's-şî'riyye zemene'l-Memâlik fi Halebi's-şehbâ'*, Beyrut 1406/1986, s. 386-394; Mişâl Âsî - Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mu'faşşal fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, II, 1305; M. Mustafa Heddâre, *İtticâhâtü's-şî'ri'l-'Arabî fi'l-karnî's-şânî el-hicrî*, Beyrut 1408/1988, s. 566-570; Kahtân Reşîd et-Temîmî, *İtticâhâtü'l-hicâ' fi'l-karnî's-şânî el-hicrî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-mesîre), s. 217-226; Mahmûd Fâhûrî, *Sefînetü's-şu'arâ'*, Dimaşk 1410/1990, s. 144, 197-218; Ahmet Talât Onay, *Türk Şiirlerinin Vezni* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1996, s. 7-9; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul 1999, s. 131-132; Muhammed el-Ayyâşî, “Mefhûmü'l-mizân 'inde'l-'Arab”, *el-Hayâtü's-şekâfiyye*, sy. 38, Tunus 1985, s. 27-35; Abdülhamîd Hamâm, “Evvânü'l-'Arabî's-şî'riyye”, *MMLA'ûr*, XIII/36 (1409/1989), s. 233-273.

İSMAIL DURMUŞ

VEZİR

(الوزير)

İslâm devletlerinde
hükümdardan sonra gelen
en yetkili yönetici.

Veziir kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar, vezirlik kurumunun Sâsânî devlet teşkilâtından alındığı görüşüne dayanarak kelimenin Farsça'dan geldiğini ve

daha sonra Arapçalaştırıldığını söylemekte (*İA*, XIII, 309, 310), diğer bazıları ise kelimenin Araplar tarafından, vezirliğin kurum olarak ortaya çıktığı Abbâsiler döneminden önce de bilindiğini ve Arapça kökenli olduğunu savunmaktadır. Bunlar vezirin Kur'ân-ı Kerîm'de (Tâhâ 20/29; el-Furkân 25/35), hadislerde (Ebû Dâvûd, “Ejârâc”, 4) ve birçok şiirde geçmesini, Hz. Ebû Bekir, Muhtâr es-Sekafî, Ziyâd b. Ebîh gibi şahsiyetlere vezir unvanı verilmesini delil göstermektedir (Sourdel, s. 50 vd.; Goitein, s. 172-173, 194-196). Ayrıca erken dönem Arapça sözlüklerde (Ezherî, IV, 3883; Cevherî, s. 1136) ve kurumlar tarihi kaynaklarında (Mâverîdî, *Qavâninü'l-vizâre*, s. 61-62) kelime Arapça kökenli diye gösterilmektedir. Sözlüklerde vezir kelimesinin “vezer” (sığınılacak yer), “vizr” (ağır yük, günah) ve “ezr” (güç, kuvvet) kökünden türediği kaydedilmektedir.

Kurumun kökeniyle ilgili tartışmalar da söz konusudur. Araştırmacıların büyük bir kısmı, hilâfetin Emevîler'den Abbâsiler'e geçmesiyle birlikte devlet teşkilâtlanmasında İran etkisinin öne çıktığını dikkate alarak bu kurumun Sâsânî kökenli olduğunu konusunda birleşir. Goitein ise vezirliğin Arap kabile geleneğinin bir devamı kabul edilebileceğini belirtir ve kurumun Sâsânî kökenine dayandığını reddetmenin bazı açılardan İrani izler taşıması ihtimalini ortadan kaldırmayacağını söyler (*Studies in Islamic*, s. 191-193). Goitein'in iddiasına benzer görüşler ileri sürmekle birlikte ilk Abbâsî vezirlerinin İran kökenli olmasından hareketle vezirlik kurumunun Sâsânî etkisinde şekillendiğine daha fazla vurgu yapan Sourdel bunun Sâsânî idare geleneğinin basit bir taklidi sayılmadığını ifade etmekte, dolayısıyla Abbâsiler'in aynı idarî ihtiyaçlara karşı benzer bir kurumsal yapıyla çare bulma arayışı olarak değerlendirebileceğini yazmaktadır (*Le vizirat*, s. 59 vd.). Esasen tartışma, Araplar'ın önceden beri bildikleri vezirle (yardımcı) Abbâsiler'de başlayan kurumsal yapının temsilcisi konumundaki kâtip sınıftan gelen vezirin aynı olup olmadığı noktasında yoğunlaşmaktadır. Abdülazîz ed-Dürî'nin, ilk Abbâsî veziri Ebû Seleme el-Hallâl'in üstlendiği görevlerin son Emevî kâtabi Abdülhamîd el-Kâtib'in görevlerine benzediği ve Abbâsiler'in aslında yeni bir kurum ihdas etmedikleri şeklindeki görüşü dikkat çekicidir. Mes'ûdî'nin, Abbâsiler'in kâtabi vezir diye adlandırdıkları yolundaki ifadesinin (*et-Tenbih*, s. 340) bunu teyit ettiğini belirten Dürî, Abbâsî idarî yapısının temel unsurları arasında yer